

УДК 615:378 «18»/«19»

Т. С. ПРОКОПЕНКО, А. А. КОТВИЦЬКА, В. В. ГОРБАНЬОВ

Національний фармацевтичний університет, м. Харків

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ АСПЕКТІВ СТАНОВЛЕННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано історичний розвиток та становлення фармацевтичної освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. Визначено, що однією з головних проблем фармацевтичної галузі цього періоду була нестача висококваліфікованих кадрів та недостатня організація їх підготовки, що зумовило відставання аптечної справи Російської імперії від провідних країн Західної Європи. У другій половині XIX – на початку XX століття головним центром фармацевтичної освіти та науки був Харківський університет, який готував фармацевтичні кадри для всієї Наддніпрянської України, що було пов'язано з діяльністю видатних вчених: Г. С. Риндовського, І. М. Станкевича, М. Л. Залесского, Д. К. Родзяєвського, А. Д. Чирікова, С. О. Попова, Я. Я. Постоева, М. О. Валяшко, М. М. Красовського, О. Д. Розенфельда та ін.

Ключові слова: фармація, аптека, фармацевтична освіта, фармакогнозія, Харківський університет, лабораторія, аптекарський помічник, провізор, магістр фармації.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах функціонування охорони здоров'я та фармації існує нагальна потреба у комплексному висвітленні історичного розвитку фармацевтичної освіти в Україні. Актуальність цього завдання підсилюється тим, що сьогодні активно відбувається процес реформування сфери освіти, в тому числі й вищої фармацевтичної освіти, та з новою силою постає питання про дослідження і переосмислення досвіду становлення фармацевтичної освіти в попередні історичні періоди. За відсутності дослідження соціальної історії, аналізу історичних аспектів становлення фармацевтичної освіти та науки, особливостей місцевих умов її розвитку формування сучасних підходів до освіти, та створення нової української моделі практично неможливе.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У фаховій вітчизняній літературі, яка висвітлює становлення фармацевтичної освіти, на сьогодні наявні лише окремі публікації, узагальнюючої синтетичної праці ще не створено. Необхідно відзначити колективну працю [8], в якій висвітлена історія фармації України хро-

нологічних межах IX – XX ст., в тому числі розглянуто питання фармацевтичної освіти, з урахуванням історичних, суспільно-політичних та економічних особливостей розвитку української держави. Дослідженням розвитку та становлення фармацевтичної освіти в другій половині XIX – на початку XX століття присвячені роботи І. Д. Бойчук, М. К. Бородія, І. М. Губського, Л. Х. Духіна, З. М. Мнушко, С. В. Огарь, В. П. Черних, М. С. Сергєєвої, В. Ф. Семенченко, М. Л. Сятині, А. О. Якуби та ін. [1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16].

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Ціллю даної роботи стало дослідження та історичний аналіз особливостей розвитку та становлення фармацевтичної освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття, виділення основних здобутків, проблем та шляхів їх подолання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особливістю фармацевтичної освіти у середині XIX ст. – на початку XX ст. визначалося те, що не існувало чіткого розмежування викладання фахових дисциплін для студентів медиків та студентів фармацевтів.

© Колектив авторів, 2015

Реформи 1860-1870-х рр. та потреби армії сприяли значному зростанню попиту на лікарські засоби, розширенню мережі аптечних та лікувально-профілактичних закладів, розвитку хіміко-фармацевтичної промисловості, що вимагало підготовки фармацевтичних спеціалістів нового рівня. Важливим фактором розвитку фармації було видання спеціальної фармацевтичної літератури: посібників, монографій, фармакопей, наукових журналів.

У середині XIX ст. помічники фармацевтів слухали лекції з предметів своєї спеціальності разом зі студентами-медиками. Програма лекцій з фармації включала в себе: 1. Вступ (значення окремих частин фармації для лікаря і фармацевта, облаштування та обладнання аптеки, фармацевтично-технічні та фармацевтично-хімічні операції, ведення документації в казенних і вільних аптеках, історія фармації). 2. Фармакогнозія (рослин, тварин, мінералів). 3. Рецептатура. 4. Фармацевтична хімія. Окрім програмних питань, додатково викладався матеріал щодо нових хімічних і фармацевтичних засобів, про отрути та протиотрути, про розпізнання доброякісних ліків, про порядок ревізії аптеки, а також проводився аналіз європейських фармакопей [9].

У 1850-х на початку 1860-х рр. при медичному факультеті Харківського університету продовжувала діяти фармацевтична лабораторія, яка, всупереч низці недоліків, що відмічалися у власній роботі, надавала можливість для вирішення широкого спектру завдань навчального та науково-дослідницького характеру. Лабораторія слугувала для виготовлення хіміко-фармацевтичних препаратів під час проведення іспитів, практичних занять і наукових досліджень.

З другої половини 1860-х років впродовж двох півріч аптекарським помічникам викладалися фармація та фармакогнозія. Регулярність занять становила дві, а згодом чотири години на тиждень. Що стосується лабораторних занять, то вони велися впродовж двох семестрів по три години кожного тижня.

Протягом 1870-х років спостерігається тенденція до зростання популярності професії аптекаря-фармацевта. Такі факти підтверджуються збільшенням кількості бажаючих здобути фармацевтичну освіту. Так у 1860-х роках при Харківському університеті одержували звання провізора не більше 5 осіб на рік і 10–15 ставали аптекарськими помічниками. Згодом у 1872 р. університет підготував 30 провізорів і 31 аптекарського помічника, у 1874 році — 32 провізори і 26 аптекарських помічників, у 1877 році — 16 провізорів і 38 аптекарських помічників.

Загалом, у період з 1863 по 1884 рік, Харківський університет підготував двох магістрів фармації, 110 провізорів і 177 аптекарських помічників [6].

На початку 1880-х рр. дедалі більше став відчуватися брак лабораторних приміщень. Так кімнати (одна з них виконувала роль лабораторії, а інша використовувалася у якості аудиторії), які лабораторія отримала тридцять років тому, не відповідали потребам як навчального процесу, так і наукової роботи. Тому у 1885 році лабораторії нарешті виділено три кімнати на третьому поверсі у новій університетській будівлі по вулиці Сумській, а на межі 1880–1890-х рр. до них додали ще дві кімнати.

З середини 1880-х років лабораторія стала місцем проведення занять з фармації та фармакогнозії, які відвідували студенти медичного факультету. Відбулися зміни і у програмі практичних занять фармацевтів, тематику яких було значно розширено. Як правило, такі заняття відвідували слухачі, що бажали у майбутньому працювати провізорами. Зміни, що відбувалися, були зумовлені появою окремої кафедри фармації та фармакогнозії. Вагому роль у її становленні відіграв перший завідувач, магістр фармації, професор А. Д. Чиріков, який також очолював і фармацевтичну лабораторію.

Станом на 1903 рік фармацевтична лабораторія мала свою бібліотеку, в якій налічувалося 346 томів книг, 1029 різноманітних приладів, гербарій, фармакогностична колекція, чотири колекції мікроскопічних препаратів, дві мінералогічні колекції та дві колекції фармацевтичних препаратів. У 1908 році майно лабораторії оцінювалося в 11 269 рублів [6].

На початку 1890-х років теоретичні лекції для фармацевтів повернулися до навчальних планів, проте перевага все ж таки залишалася за заняттями, що мали практичну спрямованість і проводились у фармацевтичній лабораторії. На тому етапі заняття складалися з наступних елементів: а) вправи з аналітичної хімії (якісний та кількісний аналіз) й визначення фізичних якостей лікарських засобів (питома вага, температура плавлення та ін.); б) витягнення й приготування в чистому вигляді головних складових частин рослин, а саме алкалоїдів, глюкозидів, ефирної олії, барвників, углеводов та ін.; в) приготування галенових і хіміко-фармацевтичних препаратів; г) приготування мікроскопічних препаратів [6].

Студенти-фармацевти також мали право відвідувати лекції з ботаніки, фізики, хімії, що викладалися на фізико-математичному факультеті. У 1899 році при Харківському університеті слухали лекції 150 аптекарських помічників

і 44 аптекарських учні. На початку ХХ століття на медичному факультеті фармацевтам викладалися наступні дисципліни: «Техніка судово-медичних розтинів», «Судово-медичні та мікрохімічні дослідження», «Надання швидкої допомоги» [6].

У другій половині ХІХ ст. в Російській імперії, особливо після скасування кріпосного права та започаткування буржуазно-демократичних реформ 1860-1870-х рр., необхідність змін у системі фармацевтичної освіти ставала дедалі актуальнішою. Однак реформування вищої фармацевтичної освіти відбувалося непослідовно та суперечливо. Обговорення різних варіантів реформування фармацевтичної освіти розпочалося на І фармацевтичному з'їзді у 1864 році, що проходив у Москві, делегати якого висловилися на користь збільшення освітнього цензу для фармацевтів, за розширення програми спеціалізованого викладання. Цієї теми також торкалися на ІІ та ІІІ фармацевтичних з'їздах (1889 і 1899 рр.). Наприклад, в рамках ІІ фармацевтичного з'їзду, доповідачі неодноразово торкалися проблем розвитку та вдосконалення фармацевтичної освіти. Зокрема було представлено низку доповідей з цієї тематики та думки щодо цієї проблеми багатьох фармацевтичних товариств, вчених і окремих фахівців-фармацевтів [8].

Щодо подальшого розвитку фармацевтичної освіти, то на ІІІ фармацевтичному з'їзді було підготовлено спеціальну постанову: «Клопотати про заснування при медичних факультетах університетів самостійного фармацевтичного відділення з трирічним курсом, із значно розширеною програмою та власними лабораторіями на зразок природничих відділень при фізико-математичних факультетах» [6].

На жаль більша частина пропозицій та рішень з'їзду? що залишалася переважно на рівні дискусій, враховуючи той факт, що існуюча система освіти відповідала інтересам приватних власників аптек, які були незацікавлені в удосконаленні фармацевтичної освіти в Російській імперії. Також позиція власників аптек пояснювалась перш за все тим, що більш кваліфіковані службовці мали право на більш високу заробітну плату, тому достатньо велика кількість власників аптек докладали зусиль, щоб загальмувати реформи і надалі мати змогу користуватися дешевою працею учнів-помічників.

Високий професійний рівень викладання фармацевтичних дисциплін на медичному факультеті у другій половині ХІХ ст. було досягнутий завдяки видатним ученим, які працювали в Харківському університеті, насамперед це стосується професорів та доцентів Є. С. Гордієнка,

Г. С. Риндовського, Я. М. Ганнота, А. Д. Чирікова, М. Ф. Ментіна [6]. Видатні вчені-фармацевти Харківського університету другої половини ХІХ – початку ХХ століття представлені в таблиці.

Таблиця

**ВИДАТНІ ВЧЕНІ-ФАРМАЦЕВТИ
ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ- ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Є. С. Гордієнко	завідувач кафедри лікарського речовинослів'я, фармації і лікарської словесності (1842–1859 рр.).
Г. С. Риндовський	перший завідувач кафедри теоретичної та експериментальної фармакології (1859–1862 рр.)
Я. М. Ганнот	перший завідувач кафедри фармації і фармакогнозії (1864–1884 рр.).
І. М. Станкевич	завідувач кафедри теоретичної та експериментальної фармакології (1863–1877 рр.).
М. Л. Залесський	завідувач кафедри теоретичної та експериментальної фармакології (1877–1893 рр.).
Д. К. Родзаєвський	завідувач кафедри фармакології (1893–1894 рр.).
С. О. Попов	завідувач кафедри фармакології (1895–1912 рр.).
Я. Я. Постоев	завідувач кафедри фармакології (1895–1912 рр.).

Починаючи з 1860-х років значне місце в навчальному процесі займали практичні та лабораторні заняття. У цей час прилади й препарати фармацевтичної лабораторії стали частіше використовуватися й для демонстрації дослідів на лекціях медичного факультету. Для практичних занять з фармації та фармакогнозії відводилося по одній годині на тиждень. При цьому студенти поділялись на групи в 25 чоловік, кожна з яких працювала у відведений час, оскільки навчальна кімната лабораторії за площею була невеликою.

У другій половині ХІХ ст. в Російській імперії відчувалася значна нестача висококваліфікованих фармацевтичних працівників. У сільській місцевості траплялися випадки коли земськими аптеками керували не фармацевти і навіть не лікарі, а фельдшери і сестри милосердя, що не могло не позначитися на якості лікарських засобів.

У 1883 р. були видані нові «Правила випробування медичних, ветеринарних та фармацевтичних чиновників», згідно з якими для отримання звання аптекарського помічника та провізора необхідно було прослухати дворічний теоретичний курс лекцій зі спеціальних фахових дисциплін і скласти державний іспит. Така система підготовки фармацевтів існувала до початку 1920-х рр.

На початку ХХ ст. кількість студентів і слухачів, які навчалися у фармацевтичній лабораторії, істотно збільшилася. Пояснити це можна розширенням навчальної програми і зростанням кількості студентів в цілому. Наприклад, у першому півріччі 1909 р. в стінах лабораторії проходило підготовку 513 студентів-медиків, 43 слухачі фармацевтичних курсів і 264 фармацевти, які склали іспити на отримання звання провізора [6]. В цей час знову посилюється дискусія щодо пошуків шляхів реформування системи фармацевтичної освіти.

Правила, за якими здійснювалася підготовка фармацевтів, вже давно застаріли (положення про фармацевтичну освіту діяло ще з 1845 р.) та не відповідали сучасним вимогам. Так, система фармацевтичної освіти того часу являла собою справжній пережиток середньовічного цехового укладу, незважаючи на те, що країна перебувала вже у індустріальній епосі. Дискусія з цього приводу знайшла своє відображення на сторінках спеціалізованої періодичної преси того часу. Безнадійно застаріли методи підготовки фармацевтичних кадрів, де наголос робився на здобуття досвіду безпосередньо під час роботи в аптеці, тоді як при університетах лише закріплювалася теоретична підготовка і складалися іспити, піддавалися справедливій критиці.

Взагалі можна стверджувати, що в Російській імперії до Лютневої революції 1917 р. вищих навчальних закладів для підготовки фармацевтичних кадрів не було створено. Майбутні фахівці фармації починали своє навчання в аптеках, і продовжували його на провізорських курсах при університетах. У другій половині ХІХ ст. в Російській імперії провізорські курси діяли при 8 університетах (Московський, Харківський, Київський, Новоросійський (м. Одеса), Казанський, Дерптський, Варшавський, Томський), а випуск фахівців становив усього 30–40 осіб на рік [10].

Як зазначалося раніше, проблема реформування фармацевтичної освіти розглядалася не лише на фармацевтичних з'їздах, про що йшлося вище. Різні її аспекти піднімалися на VIII, XI, XII Пироговських з'їздах медичних працівників у 1902 р., 1910 р. та у 1913 р. відповідно [4].

Наприкінці 1909 року медичний факультет Харківського університету обрав екстраординарним професором кафедри фармації та фармакогнозії магістра фармації і хімії, приват-доцента М. О. Валяшка. Наукові експерименти, які проводилися під його керівництвом, докорінно змінили всю постановку науково-дослідницької роботи у фармацевтичній лабораторії університету та вивели її на якісно новий рівень. У 1910 році за ініціативи М. О. Валяшко

було суттєво переглянуто програми викладання фармації, фармакогнозії, а також практичних занять, запроваджено заняття з фармакогнозії з обов'язковим використанням мікроскопу.

Протягом 1880-1920 рр. кількість годин викладання фармації та фармакогнозії на медичному факультеті Харківського університету залишалися незмінними. Згідно з навчальним планом, у першому півріччі викладався курс фармації – фармацевтична техніка, рецептура, фармацевтична хімія. Друге півріччя передбачало викладання фармакогнозії, три години лекційних та одна година практичних занять на тиждень. Безперечно одним з найбільш значимих аспектів багатопланової діяльності М. О. Валяшка в цей період була безперервна робота над розширенням програми спеціальних практичних курсів для фармацевтів, яка спрямована на удосконалення їх професійної підготовки [6].

Під час Першої світової війни проблема підготовки кваліфікованих фармацевтичних кадрів набула значної актуальності. Для цього періоду характерним є загальне підвищення значення фармацевтичної освіти й науки. Відповідно до розпорядження міністра народної освіти відбулося збільшення квоти прийому на фармацевтичні курси, що діяли при університетах. Вже у роки війни, а саме 25 серпня 1915 року, з'явився циркуляр міністра народної освіти, яким передбачено відкриття хіміко-фармацевтичного відділення при фізико-математичному факультеті Харківського університету [6]. Так 1916 р. на базі фармацевтичної лабораторії Харківського університету вже складали іспити та відвідували заняття близько 700 фармацевтів, без урахування студентів медичного факультету [16].

За відсутності можливості кардинально реформувати фармацевтичну освіту, міністерство народної освіти видає циркуляри, якими передбачено скасування обов'язкового трирічного стажу роботи в аптеці для аптекарських помічників, які мали бажання підвищити свою кваліфікацію на провізорських курсах при університетах, а також, про скорочення стажу роботи з трьох до двох років для аптекарських учнів, які висловили бажання скласти іспити на здобуття звання аптекарського помічника [6].

Такі нововведення викликали значне збільшення кількості осіб, які хотіли отримати фармацевтичні ступені, так у 1917 році екзамен на ступінь аптекарського помічника складало 603 чоловіки і 144 — на провізора [6]. Всього в Харківському університеті впродовж 1805–1917 р. було підготовлено 5868 дипломованих лікарів, частиною із цих випускників з вищою медичною осві-

тою становили фармацевти та ті хто прослухали спеціалізовані курси та лекції [15].

Однак необхідно зазначити, що навіть такі дії міністерства народної освіти щодо збільшення квоти прийому для здобуття фармацевтичної освіти не задовольнили зростаючу потребу у фахівцях-фармацевтах. Вирішити цю проблему мало відкриття спеціалізованого навчального закладу. Необхідність його заснування також була зумовлена і тим, що відбувалося постійне зростання кількості бажаючих здобути вищу фармацевтичну освіту. У 1914 році в Російській імперії працювало 10 500 фармацевтів, з них тільки 3150 мали вищу освіту [8].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

У статті проаналізовано систему підготовки фармацевтичних кадрів в українських землях у складі Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. Однією з головних проблем фармацевтичної галузі цього періоду була нестача висококваліфікованих фармацевтичних кадрів і неякісна організація їх підготовки, що було основними причинами відставання аптечної справи Російської імперії від провідних країн Західної Європи, також негативною тенденцією того часу визначається відсутність в Російській імперії жодного вищого спеціального фармацевтичного навчального закладу, а кафедри фармації, які готували аптечних працівників, існували тільки при медичних факультетах Харківського, Київського та Новоросійського університетів.

У другій половині XIX – на початку XX ст. Харківський університет відіграв роль головного освітнього та наукового центру з підготовки фармацевтичних кадрів Наддніпрянської України. Разом з тим можна стверджувати, що високий рівень професійної підготовки провізорів у другій половині XIX ст. – на початку XX ст., успіхи в розвитку фармацевтичної освіти в Харківському університеті перш за все пов'язані з іменами видатних вчених, що працювали в той час, зокрема Г.С. Риндовського, І.М. Станкевича, М.Л. Залеського, Д.К. Родзяєвського, А.Д. Чирікова, С.О. Попова, Я.Я. Постоєва, М.О. Валяшка, М.П. Красовського, А.Д. Розенфельда та інших.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

- Бойчук І.Д. Передумови виникнення та становлення системи підготовки фармацевтів в Україні / І. Д. Бойчук // Педагогіка і психологія професійної освіти : [наук.-метод. журнал]. – Львів, 2007. – № 4. – С. 186–196.
- Бородій М.К. До історії аптечної справи на Україні в XIX ст. / М. К. Бородій // Фармац. журн. – 1980. – № 6. – С. 70–74.
- Губський І. М. Аптечна справа в УРСР / І. М. Губський. – К. : Здоров'я, 1964. – 137 с.
- Духін Л. Х. До історії розвитку фармацевтичної освіти на Україні / Л. Х. Духін // Фармацевтичний журнал. – 1961. – № 3. – С. 53–56.
- Духін Л. Х. До історії розвитку фармацевтичної освіти на Україні / Л. Х. Духін // Фармацевтичний журнал. – 1961. – № 4. – С. 42–48.
- Історія Національного фармацевтичного університету: люди, події, факти. – Х. : Золоті сторінки, 2005. – 624 с.
- Історія медицини та фармації : навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / З. М. Мнушко, І. О. Шевченко, О. В. Шевченко та ін. – Х. : Золоті сторінки, 2009. – 208 с.
- Історія фармації України / Р.В. Богатирьова, Ю.П. Спіженко, В.П. Черних та ін. – Х.: Прапор, Вид-во УкрФА, 1999. – 799 с.
- Немченко А.С. Історичні аспекти розвитку організаційно-економічної освіти науки / А.С. Немченко, А.А. Котвіцька, І.В. Кубарева, А.В. Волкова // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. – 2012. – № 3(33). – С. 32–36.
- Огарь С. В. Історичні аспекти становлення і розвитку фармацевтичної освіти Російської імперії XVIII-XIX ст. / С. В. Огарь, В. П. Черних // Вісник фармації. – 2012. – № 1(69). – С. 8–13.
- Огарь С. В. Фармацевтична освіта в Росії в першій половині XX ст. / С. В. Огарь // Вісник фармації. – 2012. – № 2(70). – С. 32–36.
- Сергеева М. С. Підготовка спеціалістів вищої кваліфікації в області фармації Росії в XIX столітті : Автореф. дис. ... канд. історических наук / М. С. Сергеева. – М., 2012. – 25 с.
- Семенченко В. Ф. История фармации: учебное пособие / В. Ф. Семенченко. – М. : Альфа-М, 2010. – 592 с.
- Соціальна фармація в Україні: стан, проблеми та перспективи : матер. міжн. наук.-практ. інтернет-конференції, 17-20 березня 2014 р. / ред. кол.: А.А. Котвіцька та ін. – Х.: Вид-во НФаУ, 2014. – 488 с.
- Сятиня М. Л. Фармацевтична справа в Україні: минуле, сьогодення, день прийдешній / М. Л. Сятиня. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1998. – 335 с.
- Якуба А.О. Становлення фармацевтичної освіти на Харківщині у другій половині XIX – на початку XX ст./ А. О. Якуба // Гілея: збір. наукових праць. – К., 2013. – Вип. 77(10). – С. 33–36.

УДК 615:378 «18»/«19»

Т. С. Прокопенко, А. А. Котвицкая, В. В. Горбанев

ИССЛЕДОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ СТАНОВЛЕНИЯ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – В НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЯ

В статье проанализировано историческое развитие и становление фармацевтического образования в Украине во второй половине XIX – в начале XX столетия. Одной из главных проблем фармацевтической отрасли этого периода была нехватка высококвалифицированных кадров и плохая организация их подготовки, что являлось основными причинами отставания аптечного дела Российской империи от ведущих стран Западной Европы. Во второй половине XIX – в начале XX столетия Харьковский университет играл роль главного центра фармацевтического образования и науки, готовя фармацевтические кадры для Надднепрянской Украины, что во многом связано с деятельностью выдающихся ученых: Г. С. Рындовского, И. Н. Станкевича, Н. Л. Залесского, Д. С. Родзяевского, А. Д. Чирикова, С. А. Попова, Я. Я. Постоева, Н. А. Валяшко, Н. М. Красовского, А. Д. Розенфельда и других.

Ключевые слова: фармация, аптека, фармакогнозия, фармацевтическое образование, Харьковский университет, лаборатория, аптекарский помощник, провизор, магистр фармации.

UDC 615:378 «18»/«19»

T. S. Prokopenko, A. A. Kotvitska, V. V. Horbanyov

THE STUDY OF THE HISTORICAL ASPECTS OF PHARMACEUTICAL EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF XIX - EARLY XX CENTURY

In this article the historical development and formation of pharmaceutical education in the Ukraine in the second half of the 19th and early 20th century has been analyzed. One of the main problems of the pharmaceutical industry of this period was the shortage of skilled staff and poor organization of their training and those were the main causes of pharmacy lag of the Russian Empire from the leading countries of Western Europe. In the second half of the 19th and early 20th century Kharkov University played the role of the main center for the training of pharmaceutical personnel of the Naddniprianska Ukraine, which is largely due to the activities of prominent scientists: G. S. Ryndovskogo, I. N. Stankevich, N. L. Zaleski, D. S. Rodziaevskogo, A. D. Chirikov, S. A. Popov, Ya. Ya. Postoieva, N. A. Valiashko, N. M. Krasovsky, A. D. Rosenfeld and others.

Key words: pharmacy, chemist's, pharmacognosy, pharmaceutical education, Kharkov University, laboratory, pharmacist assistant, pharmacist, Master of Pharmacy.

Адреса для листування:

61168, м. Харків, вул. Блюхера, 4.
Кафедра соціальної фармації, НФаУ.
Тел.: 095-603-90-93, 098-047-27-33,
(0572) 68-91-81
E-mail: vgorbaniov@gmail.com

Надійшла до редакції:

24.06.2015 р.